

УДК 101:141.113:124.5:172.12

DOI <https://doi.org/10.30970/PHS.2022.30.3>

РЕЦЕПЦІЯ РОБЕРТОМ НОЗІКОМ ФІЛОСОФСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ ДЖОНА РОУЛЗА У «ДЕРЖАВІ, АНАРХІЇ ТА УТОПІЇ»

Сергій Козярчук

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

вул. Дворянська, 2, Одеса, 65082, Україна

e-mail: kozser@yahoo.com

ORCID ID 0000-0002-6576-0903

У статті реалізовано спробу проаналізувати та систематизувати головні аспекти впливу та сприйняття концепції соціальної справедливості викладеною Джоном Роулзом у «Теорії Справедливості», а також визначення їх ролі у загальному баченні Робертом Нозіком питання соціальної справедливості в межах його праці: «Держава, Анархія та Утопія». Що було виконано шляхом тематичного розподілу основних напрямків його критики Роулзової праці.

Сьогодні стала концепція соціальної справедливості залишається невирішеним філософським питанням. І хоча праця Джона Роулза була широко сприйнята як в науковому так і в політичному суспільстві, вона так і залишилася теоретичною моделлю. Втім Робертом Нозіком було опрацьовано велику кількість спірних питань, які виходять із Роулзової концепції соціальної справедливості.

Треба відмітити, що хоча Нозік і визнає ідею Роулза стосовно концепції моралі, побудованої саме за рахунок логіки, але вбачає суттєві розбіжності у баченні системи обов'язків та кооперації. Так він висвітлює проблему наведеної Роулзом системи соціальної кооперації. Насамперед він бачить у ній недоліки стосовно процесу визначення реальної частини вкладу окремого індивіду у суспільний продукт і таким чином визначення реального ступеня нерівності для окреслення рівню захищеності певних груп. Також ним окреслено проблему розподільчої справедливості, як такої, яка потребує скоріш логічного, а не морального підходу. Не погоджується Нозік і з баченням Роулза розподілу не тільки матеріальних надбань, але й особливих якостей людини (талантів), які Роулз називає колективними активами (collective asset). Одним з найбільших вкладів Нозіка у критику «Теорії Справедливості» є спроба впровадження концепції історичних титулів власності у її межі, так як на його думку, жодна з існуючих її моделей не передбачена Роулзом та вступає у конфлікт із наданими їм принципами справедливості.

Здійснена Робертом Нозіком критика концепції соціальної справедливості Джона Роулза допомагає нам створити крок в напрямку подальшої її розробки, та вступає логіко-раціональним орієнтиром у цьому питанні.

Ключові слова: соціальна справедливість, етика, логіка, соціальна кооперація, історичні титули власності.

Вступ. Кожна велика філософська концепція має союзників та критиків. Філософські концепції не існують у вакуумі, тому й отримують відповідь на факт свого існування. Концепції можна відкрито приймати, розвивати або повністю відмовлятися від них на користь інших, чи з метою побудувати власні.

Традиційно, критика концепцій залежить від особливостей їхнього розуміння та інтерпретації, а також від прийняття вихідних фундаментальних положень у їхній

концептуальній основі. І це важливо. Важко визначити один певний критерій якості самої концепції. Але, на нашу думку, варті уваги навіть ті концепції, які знайшли більше критики, ніж підтримки, ті, щодо вихідних положень яких довели їхню неспроможність (або логічну неправомірність) – звісно, за умов, якщо автору вдалося розширити межі філософського дискурсу, поглянути на вікову проблему із нової позиції та спонукати інших зробити те саме. Саме таку концепцію викладено у «Теорії справедливості» Джона Роулза. На її філософське значення вказує велика кількість критичних відповідей та коментарів. Однією із них стала праця «Анархія, Держава та Утопія» Роберта Нозіка, яка само собою була наповнена оригінальними впливовими ідеями.

Втім, Нозік ніколи не ставив на меті створення власної концепції та її підтримання. «Анархія, Держава та Утопія» виступала синтезом трьох окремих праць Нозіка щодо природного стану, розподільчої справедливості та утопії, усі три об'єднувалися сталими та довготривалими критичними роздумами Нозіка стосовно Роулзової «Теорії справедливості» [2, с. 1].

Філософські засади критичного сприйняття «Теорії справедливості» Робертом Нозіком

На нашу думку, саме критичне сприйняття «Теорії справедливості» стало спокуюсою використати власний філософсько-аналітичний погляд для опису держави у «Анархії, Держави та Утопії», навіть не через спорідненість тем та факт натхнення власними роздумами на тему праці Роулза, а через щільність згадувань та велику кількість спроб досягти істини саме через призму концепції Роулза.¹

Це доводить сам Нозік, коли відкрито вказує на своє захоплення працею Роулза: «Теорія справедливості — це могутня, глибока, витончена, широкомасштабна, систематична праця в області політичної і моральної філософії, подібної якій не було з часів Джона Стюарта Мілля, якщо й тоді. Це джерело яскравих ідей, об'єднаних у прекрасне ціле. Тепер політичні філософи повинні або працювати в рамках теорії Роулза, або пояснити, чому вони цього не роблять.» Та ще: «Неможливо читати книгу Роулза, не включивши багато чого, можливо перетвореного, у свій власний поглиблений погляд.» [1, с. 183].

Таким чином, на наш погляд, Нозік однозначно вказує на те, що він працює, активно застосовуючи Роулзову концепцію, хоча й зосереджується на тих її частинах, із якими не погоджується [1, с. 183]. Нозік активно приймає ідею Роулза стосовно концепції моралі, побудованої саме на підставі раціональності, але він вбачає раціональну (логічну) неправомірність фундаментального для концепції Роулза положення стосовно обов'язку того, кому створили щось добре. Хоча він і вбачає проблему у спробах Роулза побудувати систему права та держави тільки на моральних засадах через їхні різні функції та відповідно різну природу. Нозік залишається вдячним Роулзу саме за впровадження логіки у моральну філософію, що й викликало його інтерес до «Теорії справедливості» та питання моралі взагалі.

Співвідношення природного стану та вихідного положення Джона Роулза у «Анархії, Державі та Утопії»

У першій частині «Анархії, Держави та Утопії» Роберт Нозік зосереджується на питанні природного стану та виникнення держави. У «Теорії справедливості» до питання природного стану належить концепція вихідного положення. За Роулзом вихідний стан відповідає природному стану у традиційній теорії суспільного договору. У його

¹ Нозік присвячує 45(14%) сторінок від 327 сторінок усієї праці дослідженню безпосередньо розподільчій справедливості у концепції Роулза. Загальна кількість посилань на роботи Роулза складає - 17,7% відсотки від усіх посилань, що перевищує кількість посилань та згадувань будь-якого іншого філософа у «Анархії, Державі та Утопії».

справедливості як чесності вихідна позиція рівності відповідає природному стану в традиційній теорії суспільного договору. Це початкове положення, звичайно, не розглядається як фактичний історичний стан речей, а тим більше як первісний стан культури. Його розуміють як суто гіпотетичну ситуацію, яка характеризується таким чином, щоб привести до певної концепції справедливості, що б стала ядром формування нового типу суспільства та держави [3, с.12].

Нозік зовсім не апелює до ідей Роулза на початку, говорячи про сам природний стан. Це не дивно, так як сам він використовував концепцію Джона Локка щодо природного стану, в той час як Роулз був прибічником кантової інтерпретації, згідно з якою свобода – це підпорядкування добровільно встановленим законом. Свобода для нього – комплекс прав та обов'язків, що визначаються інститутами [7, с.87]. До того ж, в певному сенсі перейнята в Канта, концепція Роулза починається з вже існуючої групи осіб, яка має домовитися про умови кооперації та з вибору перших принципів концепції справедливості, які мали б регулювати всю подальшу критику та реформування інституцій [3, с.13]. В той час, коли Нозік вирішує пройти шлях від окремого індивіда, до виникнення необхідності побудови держави [1, с. 183].

Критичне сприйняття Робертом Нозіком «Теорії справедливості» як етичного ядра держави та суспільства в ній

Вперше Нозік звертається до Роулза говорячи про моральні обмеження у державі. Він погоджується із Роулзом стосовно помилковості телеологічного сприйняття утилітаристською традицією того, що "правильно", "треба", "повинен" і так далі, слід пояснювати в контексті як те, що є або має на меті бути продуктивним для найбільшого блага [1, с. 28].² Нозік погоджується із положеннями «Теорії справедливості», щодо двох принципів справедливості як більш сталого і більш характерного тлумачення ідеї Канта. Так як, вони виключають навіть тенденцію розгляду людей у якості засобів для добробуту один одного [1, с. 33].

Нозік продовжує розвивати ідеї «Теорії справедливості», говорячи про державу та аналізуючи принцип чесності. Його розуміння принципу залишається близьким до наявного в Роулза. На думку Нозіка, аргумент, який Роулз пропонує на користь цього принципу, є лише аргументом на користь більш вузького принципу відданості (fidelity). Нозік вказує на те, що у концепції Роулза не передбачено як саме мають діяти ті, хто добровільно обмежив власну діяльність задля загальної користі – у випадках, коли внаслідок подібного обмеження набувають користі ті, хто не обмежував власну діяльність [1, с.р 90, 340].

Нозік випробовує концепцію Роулза за допомогою прикладання її до різних обставин та масштабування. Спочатку Нозік проводить уявний експеримент на вигаданому суспільстві, який сам визнає невідповідним двом принципам справедливості [1, с. 93,94,95, 340]. Але у цьому випадку важливим, на нашу думку, є сам факт виявлення межі концепції.

Більш детально «Теорію справедливості» випробувано саме у розділі, який присвячено тому, що існує «поза меж Мінімальної держави». Як відомо, Нозік був прихильником саме ідеї Мінімальної держави, згідно з якою функції держави мають бути обмежені захистом громадян [5, с. 97]. Тому важливим є той факт, що за модель суспільства та базову систему розподільчої справедливості він бере саме концепцію Роулза. Нозік погоджується

² Роулз приділяє багато уваги висвітленню різниці між договірною та утилітаристською концепціями суспільства: «...контраст між телеологічною теорією та контрактною доктриною можна виразити таким інтуїтивним способом: перша визначає добро локально, наприклад, як більш-менш однорідну якість або атрибут досвіду, і розглядає його як обширну величину, яка має бути максимізована над деякою сукупністю; тоді як остання рухається протилежним чином, ідентифікуючи послідовність дедалі більш специфічних структурних форм правильної поведінки, кожна з яких входить до попередньої, і таким чином просуваючись від загальної структури цілого до дедалі чіткого визначення його частин.» [3, с..566]

з тим, що для існування розподільчої справедливості потрібна система принципів соціальної справедливості, інакше виникає конфлікт через те, що люди не байдужі до того, як розподіляються більші вигоди, одержані їхньою співпрацею, оскільки для досягнення своїх цілей кожен з них надає перевагу більшій частці перед меншою [1, с. 184].³

Продовжуючи наводити уявно-прикладні логічні доводи стосовно складності безпосереднього використання «Теорії справедливості», Нозік звертається до питання соціальної кооперації, як до ядра власної критики. Він стверджує, що є неможливим виділити реальну частину вкладу окремого індивіду у суспільний продукт і у такий спосіб визначити реальний ступінь нерівності для характеристики індивідів, які перебувають у найбільш скрутному становищі та здійснення подальшого балансування системи на їхню перевагу. Таким чином він не погоджується із наведеною Роулзом моделлю соціальної кооперації [1, с. 189].

Також поставлено під сумнів питання раціональності категоризації рівню життя за групами, а не за індивідами, та як не зрозуміло те, як саме має відбуватися поділення на групи за умови дотримання домовленості, укладеної у вихідному положенні. Нозік задається питанням, чому люди у вихідному положенні обрали б принцип, який зосереджується на групах, а не на окремих індивідах. На його думку, застосування принципу мінімаксу не приведе кожному особу у вихідному положенні до переваги максимізації позиції найгіршої особи. Звичайно, цей принцип зведе питання оцінки соціальних інституцій до питання про те, як живуть найбільш нещасні люди (least well-off). Проте уникнення цього шляхом переміщення уваги на групи (або репрезентативних осіб) здається Нозіку рішенням “ad hoc” і було б неадекватно вмотивованим для тих, хто знаходиться у вихідному положенні [1, с. 190]. Підпадає під критику і модель та реальна рівноправність кооперації між більш обдарованими та менш обдарованими групами.

Висвітлення Робертом Нозіком проблеми розподільчої справедливості та історичних титулів власності у «Теорії справедливості»

Продовжуючи випробувати межі Роулзової концепції, Нозік стверджує, що існує один спосіб за допомогою якого можна було б отримати ще більше егалітарних принципів з вихідного положення. Роулз уявляє раціональних егоїстичних людей за завісою незнання, які обирають принципи для управління своїми установами. Нозік вказує на те, що, за Роулзом, виховуючись у суспільстві, яке втілює ці принципи, люди таким чином розвивають почуття справедливості та особливу психологію. Чи насправді два принципи Роулза впливають із вихідного положення? Чи дійсно люди, виховані поза вихідного положення з психологією, яку Роулз описує як результат дії двох його принципів справедливості, самі вибирають ці принципи, коли їх поміщають у вихідне положення? Якщо так, то це б посилювало позицію Роулза. Якщо ні, то, на думку Нозіка, ми стикаємося з питанням про те, чи можливо у вихідному положенні дійсно сформулювати якісь принципи. Він задається питанням про те, на якій саме стадії реально можливе формування принципів справедливості і які саме ці принципи [1, с. 212,213]. Таким чином Нозік одночасно приймає ідею Роулза про необхідність раціонального обґрунтування системи справедливості, але знаходить певні недоліки саме у процесі втілення принципів справедливості за Роулзом.

Разом із цим Нозік задається питанням, чи дійсно основні принципи справедливості відповідно до позиції Роулза використовують лише щодо фундаментальної інституціональної структури суспільства. Також він відзначає, що через свою процесуальну спрямованість теорія Роулза не може бути виправдана як результат процесу, у такому випадку

³ Ця ідея дуже лаконічно сформульована Роулзом на самому початку «Теорії справедливості»: “Справедливість є першою чеснотою соціальних інституцій, як істина є першою чеснотою систем мислення” (Justice is the first virtue of social institutions, as truth is of systems of thought) [3, с.3].

вона сама по собі має починатися із загальних суджень, які аргументують фундаментальний пріоритет процесу [1, с. 207].

Таким чином, на думку Нозіка, структура теорії Роулза представляє дилему. Якщо процеси настільки ефективні, тоді теорія Роулза є дефектною, оскільки вона не здатна надати відповідні вихідні принципи процесам. Контрактні аргументи втілюють припущення, що все, що виникає в результаті певного процесу, є справедливим. На силі цього фундаментального припущення ґрунтується сила контрактного аргументу. Тоді Нозік припускає, що жоден договірний аргумент не повинен бути структурований таким чином, щоб запобігти тому, щоб принципи процесу були фундаментальними принципами розподільчої справедливості, за допомогою яких можна було б судити про суспільні інститути.

Через це Нозік вказує, що жоден контрактний аргумент не повинен бути структурований таким чином, щоб унеможливити те, щоб його результати мали таке саме походження, що й припущення, на яких він ґрунтований.⁴ Якщо процеси достатньо хороші, щоб на них заснувати теорію, вони достатньо хороші, щоб стати можливим результатом теорії. Таким чином Нозік доводить, що неможливо мати ці обидві речі одразу і у його баченні система справедливості має бути більш жорстко структурована стосовно масштабу її використання [1, с. 208].

Мабуть, однією із найбільш важливих розглянутих Нозіком проблем «Теорії справедливості» є відсутність моделі системи історичних титулів власності – а все через той факт, що відповідно до принципу рівності особи у вихідному положенні домовляються про кінцевий розподіл майна. Навіть домовляючись про сам принцип розподілу, вони б все одно мали в уяві саме кінцевий стан розподілу. Нозік переконує, що неможливо перейти до самих принципів справедливості, не маючи діючої теорії історичних титулів власності, так як її все одно довелось би враховувати при формуванні принципів⁵.

Для перевірки своїх доводів Нозік вступає в уявні дебати із Роулзом. Нозік звертається до головної ідеї, яка є в основі «завіси незнання». Суть цієї ідеї полягає в тому, щоб не дати можливості адаптувати та сприяти його конкретному стану. Але, на думку Нозіка, «завіса незнання» робить не тільки це. Вона гарантує, що жодна тінь міркувань щодо історичних титулів власності не увійде в раціональні розрахунки індивідів, змушених приймати рішення у ситуації, яка відображає деякі формальні умови моралі⁶.

Однак, при спробі перевірити принципи справедливості на прикладі мікроситуацій Нозік допускає, що Роулзові принципи справедливості існують та втілюються на настільки глибокому рівні, що жоден історичний титул власності не може бути використаний для їхньої перевірки [1, с. 206]. Таким чином він визнає їхню індуктивну сутність.

У баченні Нозіка принцип відмінності представляє шаблонну концепцію справедливості. Власність має бути розподілена так, щоб забезпечити якомога кращий стан для

⁴ У цій частині Нозік піддає сумніву аргумент Роулза стосовно того, що: «Ідея вихідної позиції полягає в тому, щоб встановити справедливу процедуру, щоб будь-який узгоджений принцип був справедливим. Мета полягає в тому, щоб використовувати поняття чистої процесуальної справедливості як основу для теорії.» [3, с. 136].

⁵ «З нашого боку було б неправильно прийняти теорію Роулза та його тлумачення проблеми саме у вигляді питання принципів, які обирали б раціональні еґотичні особи за завісою невігластва, якщо б ми не були впевнені, що жодної адекватної теорії історичних титулів власності не сформовано» [1, с. 203].

⁶ «Хтось може подумати, що принципи титулів власності вважаються спеціально створеними в морально неприйнятний спосіб, і тому вони можуть відхиляти моє твердження, що завіса невігластва досягає більшого, ніж її заявлена мета. Оскільки спеціально пристосовувати принципи означає пристосовувати їх несправедливо для власної вигоди, і оскільки питання справедливості принципу права є саме проблемою, важко вирішити, що викликає запитання: моя критика міцності завіси невігластва, або захист від цієї критики, яку я уявляю в цій замітці.» [1, с. 203].

найменш забезпечених. Але як тільки людям дають дохід і багатство відповідно до принципу відмінності, одні витрачатимуть їх, тоді як інші накопичуватимуть більше, і тому рано чи пізно вимог принципу відмінності більше не буде задоволено. Власність доведеться перерозподіляти. І, як стверджував Нозік, це значною мірою заважатиме свободі людей жити своїм життям без втручання [1, с. 209]. Як вказує Роулз, принцип свободи має лексикографічний пріоритет над принципом відмінності через свою розташованість поперед нього у переліку принципів справедливості. Отже, якщо це дійсно правда, що дотримання принципу відмінності обмежує свободу, тоді, здається, власні аргументи Роулза змушують його відмовитися від принципу відмінності. Належне ставлення до свободи, як стверджував Нозік, несумісне з нав'язуванням будь-якого шаблонного розподілу власності.

Проте Роулз має кілька потенційних відповідей на цей аргумент. Перший полягає в тому, щоб зазначити, що принцип свободи не поширює свободу як таку. Скоріше він стосується того, щоб надати людям широку схему основних свобод, таких – як свобода слова або право балотуватися на державні посади. Тут не сказано, що люди повинні бути абсолютно вільні від втручання. Отже, між двома принципами Роулза немає формальної суперечності [6, с.175].

Нозік зазначає, що Роулз найбільш наближається до системи історичних титулів власності, говорячи про те, що він називає ліберальним тлумаченням своїх двох принципів справедливості, яке покликане усунути вплив соціальних обставин, але це тлумачення, як відмічає Нозік, все ще «інтуїтивно зрозуміло, все ще виглядає несправним. . . частки визначаються результатом звичайної лотереї; і цей результат є довільним з моральної точки зору. Немає інших підстав для того, щоб розподіл доходів і багатства вирішувався розподілом природних активів, ніж історична та соціальна доля»⁷ [1, с. 213].

Роулз відмовляється від системи природної свободи через те, що вона «дозволяє» розподільним часткам бути визначеними за допомогою факторів, які є незадовільними з моральної точки зору. Ці фактори з точки зору Роулза: співпадіння та вдача (попередній розподіл природних талантів і здібностей, у тому вигляді у як вони були розвинені з плином часу через соціальні обставини та такі обставини, як випадковість і щаслива доля). У цьому аспекті Нозіка турбує, що Роулз зовсім не звертає увагу на те, як само особа обирає те, як використовувати власні природні здібності. Він допускає, що якщо можливість такого вибору було опущено, через те, що ці здібності також розглядаються як продукт факторів, що знаходяться поза контролем людини. А отже, як спірні з моральної точки зору (*arbitrary from a moral point of view*).

Не приймає Нозік і аргумент Роулза стосовно того, що особливий характер людини, потрібний для вчинення вибору того, як розпоряджатися власними природними здібностями є результатом вдалого збігу обставин, які не залежать від самої особи, як і тезу стосовно впливу характеру людини на дії стосовно розпорядження власними здібностями [1, с. 213].⁸

На думку Нозіка, подібна логіка аргументів може нівелювати запровадження свободи волі у моделі суспільства, та зробити людину повністю залежною від зовнішніх

⁷ *Theory of Justice* pp. 73-74

⁸ "Твердження, що людина заслуговує на вищий характер, який дає їй змогу докладати зусиль, щоб розвивати свої здібності, однаково проблематично; оскільки його характер значною мірою залежить від щасливих сімейних і соціальних обставин, за які він не може претендувати на заслугу."

"Початкове надбання природних якостей і непередбачуваність їхнього зростання та виховання в ранньому віці є довільними з моральної точки зору... зусилля, які людина готова докласти, залежать від її природних здібностей і навичок, а також альтернатив, відкритих для неї."

факторів, приписуючи усі її дії та досягнення лише їм. Він бачить у подібному припущенні незалежності людини та першочергової відповідальності за її дії ризиковим напрямком у теорії, яка побудована та визначається саме вибором, який має зробити людина. Це також викликає сумніви стосовно істинності співвідношення образу персони, на який оперта теорія Роулза із поглядом на людську гідність, до якої вона покликана привести та втілити [1, с. 214].

Задля перевірки Роулзового аргументу стосовно хибної моральної природи впливу природних надбань на майнове становище особи Нозік формулює два способи зрозуміти релевантність цієї відповіді: позитивний та негативний аргументи. Позитивний аргумент мав би підкріплювати ідею про зведення розподільного ефекту природних надбань нанівець, негативний у свою чергу мав виступати на користь існування природних надбань у даному випадку [1, с. 215-216].

Відмова Роулза від прямого використання концепції моральної заслуги (*moral desert*), принаймні у межах «Теорії справедливості», приводить Нозіка до висновку, що будь-який наведений ним позитивний аргумент не міг би бути прийнятий Роулзом. Так, Нозік стверджує, що концепція справедливого розподілу часток не є шаблоною концепцією справедливості, і тому не допускає розподілу часток відповідно до моральних вимог. Таким чином, на відміну від концепції Роулза, будь-яка особа може передати будь-кому іншому будь-яку власність, на яку вона має право, незалежно від того, чи одержувач морально заслуговує бути одержувачем. Кожному відповідно до законних прав, які були йому законно передані певним чином. У такому випадку його розподільча справедливість повинна мати свою, окрему, теорію, а не бути постфактум інкорпорованою у теорію справедливості. [1, с. 217].

На думку Нозіка, навіть Роулзовий принцип відмінності є хибним з моральної точки зору, оскільки при використанні його як шаблону, він діє таким чином, щоб надати деяким особам більші розподільні частки, ніж іншим. Крім того, хто саме отримає ці більші частки, залежатиме, принаймні частково, від відмінностей між цими особами та іншими, і саме ці критерії визначення є довільними з моральної точки зору. Оскільки деяким особам із особливими природними надбаннями буде запропоновано більші частки незалежно від способу використання цих надбань [1, с. 219]. Таким чином Нозік намагається довести, що будь-яка спроба створення універсального морального шаблону на відміну від, наприклад, чисто наукового шаблону зумовлює небезпеку, тому що вимога єдиного пояснення формує «моральні факти», прямий зв'язок між якими потрібно пояснити. Отже, успіх у пошуку єдиного пояснення таких серйозно підкреслених фактів залишить незрозумілим, наскільки добре підтверджена пояснювальна теорія [1, с. 221].

Нозік стверджує, що система розподілу, у якій відмінності між індивідами треба було б виправдовувати, цілком підходить сучасним урядам. Через те, що вони існують як існує централізований процес, який сприймає усіх однаково⁹. Однак, він підкреслює, що основна частина розподілу у вільному суспільстві, не відбувається через дії уряду, і той не має права скасувати результати локального індивідуального обміну.

Нозік задається питанням стосовно необхідності визначення відмінностей між людьми та виправлення цих відмінностей. Не приймає він і аргумент стосовно дієвості співпраці та презумпції рівності між тими, хто приймає участь у співпраці, через те, що його прийняття навпаки створило б невдалий стимул для більш забезпечених людей відмовлятися співпрацювати з деякими менш забезпеченими людьми, ніж будь-хто з них, або дозволяти комусь із них співпрацювати з ними. Бо вступ у таку соціальну співпрацю,

⁹ У випадку уряду маються на увазі скоріш громадяни, ніж індивіди, але це не впливає на відображення моделі однаково.

вигідну менш забезпеченим, серйозно погіршив би становище більш забезпеченої групи, створивши відносини уявної рівності між ними та гіршою групою [1, с. 223]. Таким чином, Нозіку не вдається знайти жодного позитивного аргументу стосовно зведення розподільного ефекту природних надбань нанівець.

Не знаходить Нозік переконливих аргументів, які б допомогли встановити, що відмінності у накопиченнях, які виникають через відмінності в природних здібностях, повинні бути усунені або зведені до мінімуму. Він задається питанням про можливість використання моральної хибності природних здібностей стосовно формування вихідного положення. Так, він стверджує, що якщо формування призначене для зведення нанівець відмінностей у накопиченнях через відмінності в природних здібностях, нам потрібен аргумент для цієї мети. Натомість, на його думку, формування може відбуватися шляхом позбавлення учасників, які перебувають у вихідному положенні, від знання про їхні власні природні обдарування. Таким чином той факт, що природні здібності є довільними з моральної точки зору, допоміг би нав'язати та виправдати завісу незнання. Але і у такому випадку виникає питання, чи не є тоді будь-які особливі риси довільними з моральної точки зору, через що люди у вихідному положенні не повинні знати, що ними володіють. Але, як стверджує Нозік, тоді усі, хто знаходиться у вихідному положенні не могли б володіти так необхідною у ньому раціональністю, бо раціональність будується саме за допомогою власного досвіду, який є випадковим, а таким чином і хибним з моральної точки зору за сприйняттям Роулза. Таким чином, у вихідному положенні людина повинна бути обізнаною про певні власні природні здібності, інакше сама ідея вихідного положення не є життєздатною [1, с. 226-227].

Нозік не погоджується із запропонованим Роулзом розподілом матеріальних надбань та особливих якостей людини (талантів), які Роулз називає колективними активами (collective asset). На думку Нозіка, таланти та здібності людей є надбанням вільної спільноти, тому що інші в суспільстві отримують вигоду від їхньої присутності та перебувають у кращому становищі, просто тому, що вони існують в одному суспільстві. Він стверджує, що у вільному суспільстві таланти людей дійсно приносять користь іншим, а не тільки їм самим [1, с. 228]. Також Нозік знов звертається до лексикографічного пріоритету принципу свободи над принципом відмінностей, через те, що будь яка спроба контролювати природні таланти порушувала б як свободу, так і базову справедливість [1, с. 229].

Підсумовуючи результати аналізу розподільчої справедливості в межах мінімальної держави, Нозік підкреслює, що йому не потрібно було б сформулювати повну альтернативну теорію, щоб відкинути беззаперечно великі переваги теорії Роулза над утилітаризмом, так само як Роулзу не потрібна була повна альтернативна теорія, перш ніж він міг відкинути утилітаризм.

Висновки. Таким чином, не ставлячи перед собою мети спростувати концепцію Роулза, чи побудувати власну, Роберт Нозік досліджує «Теорію справедливості» в межах більш широкого контексту. В останнє Нозік звертається до Роулза у третій частині книги, яка присвячена утопії, однак ці звернення не відіграють суттєвої важливості при формуванні роздумів стосовно утопічного суспільства. Цей факт відображає те, що Нозік бачить концепцію Роулза саме в межах мінімальної держави; а отже, бачить її як важливий етап у існуванні власної концепції держави.

Головним здобутком Роулзової концепції соціальної справедливості за Нозіком є саме спроба раціоналізації та переведення етики у підпорядкування логіки, що відкриває нові можливості для її розвитку. Він впевнений, що найважливішим, щоб розпочати просування до кращої теорії, є ескіз правдоподібного альтернативного погляду, який зі своєї перспективи підкреслює недоліки найкращої наявної добре опрацьованої теорії. Тут, як і в багатьох речах, на думку Нозіка, ми вчимося від Роулза.

Вказуючи на сильні та слабкі аспекти Роулзової філософської концепції, він розбудовує не просто критичну працю, а свідому передумову для майбутнього дослідження та створення] більш стійкої концепції соціальної справедливості.

Саме розробка подібної новою концепції, яка б враховувала висвітлені Нозіком недоліки в питаннях розподільчої справедливості, виховання раціональних індивідів та вдосконалення системи історичних титулів стала б логічним продовженням філософської розробки теми соціальної справедливості.

Список використаної літератури

1. Nozick R., *Anarchy, State and Utopia*. New York: Basic Books, 1974. 367 p.
2. Nozick, R., *Socratic puzzles*. Cambridge, Massachusetts. Harvard University Press, 1997. 410 p.
3. Rawls J., *A Theory of Justice*. Cambridge, Massachusetts, London: The Belknap Press of Harvard UP, 1971. 607 p.
4. Varden H., *Rawls vs. Nozick vs. Kant on Domestic Economic Justice*. *Kant and Social Policies*. Palgrave Macmillan, Cham, (2016). P. 93–123.
5. Wendt F. *Political authority and the minimal state*. *Social Theory and Practice* (2016). P. 97–122.
6. Wolff J., *An introduction to political philosophy*. Oxford University Press, 2006. 141 p.
7. Шевцов С.П., *Теория естественного состояния: Ролз, Нозик, Бьюкенен*. *Sententiae* 1 (2012). С. 82–94.

ROBERT NOZICK'S RECEPTION OF JOHN RAWLS' PHILOSOPHICAL CONCEPT OF SOCIAL JUSTICE IN «STATE, ANARCHY, AND UTOPIA»

Sergiy Kozyarchuk

Odessa I. I. Mechnikov National University,

2, Dvoryanska str., Odesa, 65082, Ukraine

e-mail: kozser@yahoo.com

ORCID ID 0000-0002-6576-0903

The article makes an attempt to analyze and systematize the main aspects of the influence and perception of the concept of social justice set forth by John Rawls in «The Theory of Justice», as well as to determine their role in Robert Nozick's general vision of the issue of social justice within his work «State, Anarchy and Utopia». It was done by thematically dividing the main lines of his criticism of Rawls's work.

Today the established concept of social justice remains an unresolved philosophical question. And although the work of John Rawls was widely accepted both in the scientific and political society, it remained a theoretical model. However, Robert Nozick has worked out a large number of controversial issues that arise from Rawls' concept of social justice.

It should be noted that although Nozick recognizes Rawls' idea regarding the concept of morality built precisely at the expense of logic, he sees significant differences in the vision of the system of duties and cooperation. Thus, he highlights the problem of the system of social cooperation given by Rawls. First of all, he sees in it shortcomings regarding the process of determining the real part of an individual's contribution to the social product and thus determining the real degree of inequality in order to outline the level of protection of certain groups. They also outline the problem of distributive justice, as one that requires a logical rather than a moral approach. Nozick also disagrees with Rawls' vision of the distribution of not only material possessions but also special human qualities (talents), which Rawls calls collective assets. One of Nozick's greatest contributions to the criticism of the «Theory of Justice» is an attempt to introduce the concept of historical entitlement theory

within its limits, since, in his opinion, none of its existing models are foreseen by Rawls and come into conflict with the principles of justice given to them.

Robert Nozick's criticism of John Rawls' concept of social justice helps us create a step towards its further development, and serves as a logical and rational reference point in this.

Key words: social justice, ethics, logic, social cooperation, historical property titles.